

*Швець М.М., студент магістратури
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
Глуханюк В.М., кандидат педагогічних наук, старший
викладач Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця
e-mail: ktoebgd@gmail.com*

Психолого-педагогічні чинники організації екологічної самостійної пізнавальної діяльності

***Анотація.** У статті висвітлення деякі психолого-педагогічні чинники в організації екологічної самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів та запропоновано активізацію використання особистісних форми роботи та стимулювання пізнавальної активності студентів.*

***Ключові слова:** самостійна пізнавальна діяльність, екологічна освіта, вища школа, психолого-педагогічні чинники.*

***Abstract.** The article highlights some psychological and pedagogical factors in the organization of ecological independent cognitive activity of students of higher educational institutions, and the activization of the use of personal forms of work and stimulation of cognitive activity of students is proposed.*

***Keywords:** independent cognitive activity, ecological education, high school, psychological and pedagogical factors.*

Постановка проблеми. У нашому розумінні, формування свідомого, морально-етичного ставлення студентів до навколишнього середовища засобами екологічної освіти, стає можливим лише за умови вмотивованого використання інноваційних педагогічних технологій, які ґрунтуються на використанні саме таких активних і емоційно забарвлених формах і методах навчання, спрямованих на «олюднення» знань» [3, с.31]. Провідне місце у їх змісті належить самостійній пізнавальній діяльності, яка, насамперед, спрямована на переорієнтацію системи навчання від репродуктивних методів до активно прогресивних, що дозволяють систематизувати самостійний діяльнісний процес, посилити роль мотиваційних факторів, активно використовувати особистісні форми роботи та стимулювати пізнавальну активність студентів. Переважна більшість ВНЗ України перейшла до навчання в умовах кредитно-модульної системи, що вимагає нових підходів до роботи із студентами, зокрема, створення сприятливих умов для кожного, хто навчається, через надання можливості обирати власний темп навчання, методи і засоби навчання, урахувати фізіологічні, розумові особливості й здібності. Проте, провідною особливістю цієї системи акцент на самостійну навчальну діяльність студента.

Упродовж останніх років накопичено певний позитивний досвід щодо організації і впровадження самостійної пізнавальної роботи в навчальному процесі ВЗО, та аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про посилення інтересу до зазначеної проблеми з боку вітчизняних і зарубіжних вчених та поширення різних напрямів цих досліджень. Разом з тим, проблема системного впровадження самостійної пізнавальної діяльності в процесі розв'язання завдань екологічної освіти студентів ВНЗ з урахуванням специфіки підготовки фахівців певного профілю, залишається відкритою.

Аналіз попередніх досліджень. Розглядаючи різні підходи щодо усвідомлення сутності й ролі самостійної пізнавальної діяльності в процесі самоудосконалення і професійного розвитку майбутніх фахівців дає підстави наголосити, що увага дослідників не завжди зосереджується на особистості та індивідуальних особливостях студента. У змісті цього виду діяльності, як правило, не робиться акцент на таких важливих аспектах як: планування роботи у відповідності з творчим потенціалом студента, розробка критеріїв оцінювання виконаної роботи, оприлюднення результатів, надання можливості колегіального оцінювання досягнень тощо.

Організацію екологічної самостійної пізнавальної діяльності студентів ми розглядаємо як один з елементів навчальної діяльності. За таких умов самостійна пізнавальна діяльність органічно вписується в «процес перетворення систем усіх елементів організаційно-психологічної структури навчальної діяльності, що забезпечує необхідні зовнішні умови самостійної роботи відповідно до індивідуальних особливостей студента для досягнення головної мети – формування його самостійності» [1, с.13].

Ми виходимо з того, що запровадження і використання засобів екологічної самостійної пізнавальної діяльності надає можливість хоча б частково вирішити одне з протиріч, яке виникає через невідповідність між рівнем сучасної техніки і підготовленістю її користувачів. Мається на увазі, як зазначає Є. Тітов [6,с.39], не стільки технічна підготовка, скільки формування культури користувача, рівень розвитку загальних дослідницьких вмінь, що дозволяють своєчасно знаходити вірні рішення в критичних, проблемних ситуаціях, особливо в сфері екології. Формування такої якості особистості, як готовність до здійснення самостійної пізнавальної діяльності в умовах екологічних проблемних ситуацій, можна вважати одним із найактуальніших завдань сучасної освіти.

Педагогічний підхід, спрямований на залучення студентів до дослідницької діяльності, різновидом якої самостійна пізнавальна діяльність, має давню історію і налічує понад сто років. Насамперед, витoki цього напрямку педагогічної діяльності пов'язують з іменами О.Герда, М.Стасюлевича, Т.Гекслі. Протягом наступних років і до тепер самостійна дослідницька діяльність студентів привертає увагу педагогів як перспективний засіб розвитку пізнавальної мотивації. Сучасні вчені-педагоги (І.Бендера, М.Данилов, С.Гончаренко, І.Лернер, О.Савченко, М.Солдатенко, М.Скаткін, та ін.) довели, що пізнавальна самостійна діяльність є найважливішою умовою та гарантом успішності виховання і розвитку.

Звернемо увагу на педагогічну технологію «метод поліцентричного цілісного розвитку особистості», провідна ідея якої полягає у тому, що сучасне навчання переважно спрямоване на збільшення обсягу знань, а відтак виникає гостра необхідність зміни традиційної технології розвитку особистості тих, хто навчається. Спрямованість сучасної школи на научуваність призводить до деформації виховання, і що особливо співзвучно із нашими міркуваннями, до інтелектуального споживацтва, зашкоджуючи моральності. Провідним гаслом парадигми методу є: «Дії, творчий вчинок особистості на основі знань, мислення, почуттів, моральності – сила», на відміну від поширеного «Знання – сила» [2, с. 202-204]. Сутність практичної реалізації запропонованої парадигми пояснюється необхідністю перебудувати навчальний процес так, аби:

1) пасивне сприйняття навчальної інформації в умовах “словесної сидячої педагогіки” займало якомога менше часу, натомість має переважати науково-пошукова дослідницька діяльність;

2) управління, регулювання самостійною діяльністю необхідно здійснювати у напрямку послідовного переходу від рівня репродуктивної діяльності (за зразком) до активно-творчої.

Метою статті є висвітлення деяких психолого-педагогічних чинників в організації екологічної самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, пізнавальна самостійна діяльність студентів є складним і різнобічним поняттям, яке останнім часом стало предметом активного вивчення, водночас пізнавальна самостійність визначається не тільки як здатність студента без сторонньої допомоги здобувати нову інформацію, а й як вміння вбачати та ставити пізнавальну мету, формувати пізнавальні завдання, прагнення розв’язувати ці завдання. Самостійна пізнавальна робота передбачає реалізацію задач, спрямованих на розвиток самостійної діяльності, самостійності, самовираження у вирішенні професійних задач і може бути індивідуальною, груповою, аудиторною і позааудиторною.

Існують різні підходи до класифікації такого виду навчальної діяльності, зокрема їх розрізняють за способом організації і здійснення; за метою навчального завдання і за рівнем підготовленості.

Особливе місце у визначенні ролі навчальної діяльності відіграють психолого-педагогічні засади. У змісті самостійної пізнавальної діяльності, зокрема екологічної, таким засадами, на нашу думку, є: комплексне використання системи психологічних і педагогічних чинників, що стимулюють процес самостійної активності, належність до відкритої системи, яка забезпечує кожному студенту власну траєкторію реалізації самостійної активності, організація самостійної діяльності студента на засадах системності, систематичності, комплексності, наступності, спрямованість на особистісні та індивідуальні особливості студента, актуалізація і спрямованість активності студентів на самостійний пошук навчальної інформації, забезпечення емоційності навчання і сприяння

розвитку комунікативної та інформаційної культури, доцільність впровадження на усіх етапах навчально-виховного процесу та забезпечення ефективності контролю і оцінювання успішності роботи, організація діяльності на засадах педагогіки співробітництва, що сприяє підвищенню й розвитку інтересу до навчання [5, с.155-156].

Звісно, самотійна пізнавальна діяльність не може бути сформованою за допомогою одного, навіть самого ефективного засобу, а є результатом досконалої комплексної системи, спрямованої на розвиток самотійної думки й самотійності як риси характеру студента. Відтак досягти найбільшого рівня ефективності впровадження самотійної пізнавальної діяльності можна лише за умови, коли має місце запроектований комплекс діяльності усіх суб'єктів навчального процесу: від чіткого окреслення мети та прогнозування результатів такої діяльності, планування змісту діяльності до оцінювання рівня отриманих результатів з подальшим порівнянням очікуваних і отриманих досягнень. Обов'язкове оцінювання проміжних і кінцевих результатів самотійної пізнавальної діяльності дає змогу вносити корективи в діяльність суб'єктів навчального процесу, планування очікуваних результатів та форм і методів щодо їх досягнення.

Таким чином, ми обумовлюємо доцільність впровадження самотійної пізнавальної діяльності, як певної педагогічної системи, яка є підсистемою системи педагогічних технологій у змісті екологічної освіти. В умовах вищої школи для розв'язання завдань екологічної освіти доцільно впроваджувати різні види самотійної пізнавальної діяльності, головною ознакою яких є поступове ускладнення і наскрізний характер, зокрема: самотійні письмові роботи (СПР); комплексні реферати; індивідуальні звіти за результатами практики (ІЗП); лабораторно-практичні роботи (ЛПР); проектну екологічну діяльність; написання екологічного розділу в курсових або дипломних роботах (ЕРДР). Розглянемо детальніше деякі з них.

Написання рефератів є достатньо усталеною формою самотійної навчальної діяльності, але за умови організації творчого підходу цей метод може дати очікувані результати. Головною вимогою, що спонукатиме студентів до серйозного ставлення до цієї роботи, є обов'язкове її оприлюднення. Студенти мають знати, що з їх роботою будуть ознайомлені не лише викладач, але й колеги і, за певних умов, вони можуть брати участь в її оцінюванні. За нашими спостереженнями, саме цей фактор є рушійним у відповідальному ставленні до підготовки рефератів. Написання рефератів може бути запропоновано як в процесі вивчення теми, так і наприкінці, як підсумковий етап роботи. Тематика рефератів має порушувати глибокі проблеми, аби у студентів обов'язково виникла потреба у самотійній роботі з великою кількістю додаткової наукової, методичної, довідникової літератури.

Грунтуючись на класифікації організаційних засад самотійної пізнавальної діяльності: (самотійна робота в навчальному закладі; за межами закладу; індивідуальна робота; групова робота) написання рефератів, ми розглядаємо як останні два види роботи – індивідуальну і групову.

На наш погляд, саме виконання реферату групою студентів окреслює низку додаткових функцій порівняно з традиційною одноосібною роботою. Як правило, така група складається з двох-трьох виконавців, але підвищується роль певної особи – керівника і координатора роботи.

Виконання самостійних письмових робіт, на наш погляд, також є важливою ланкою у системі організації екологічної самостійної пізнавальної діяльності. Такий вид роботи сприяє розвитку навичок самостійного опрацювання матеріалу підручника та додаткової літератури, вміння узагальнювати, систематизувати інформацію, робити висновки. Використовувати цей вид діяльності доцільно і у тому разі, коли через певні причини студенти були відсутніми на заняттях під час вивчення конкретної теми і у такий спосіб відбувається самостійне відпрацювання навчального матеріалу. Пропонуємо алгоритм виконання такої роботи: визначення мети виконання роботи та окреслення проблеми; побудова плану виконуваної роботи; систематизація опрацьовуваної інформації; викладення інформації у вигляді схеми, таблиці, графіку, конспекту; формування висновків або узагальнень.

Провідною ланкою такої діяльності є самостійне обрання творчого етапу виконання роботи, який полягає у побудові таблиці, рисунку, узагальнюючої схеми, опорного конспекту або іншого, самостійно обраного, виду узагальнення опрацьованого навчального матеріалу. Ми усвідомлюємо, що виконання самостійних письмових робіт вимагає дещо нижчого творчого потенціалу ніж написання рефератів, але з урахуванням комплексного підходу, який ми висуваємо як провідний, у системі самостійної пізнавальної діяльності, вони займають свою нішу у системі [3].

Висновок. Узагальнюючи і систематизуючи психолого-педагогічні засади щодо запровадження системи екологічної самостійної пізнавальної діяльності студентів, ми пропонуємо враховувати ряд важливих позицій, що впливають на її ефективність: обов'язкове оцінювання проміжних і кінцевих результатів самостійної пізнавальної діяльності; планування очікуваних результатів та форм і методів щодо їх досягнення; самостійна пізнавальна діяльність має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості студента.

Список використаних джерел:

1. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение / В.А. Козаков. – К.: Вища школа, 1990. – 248 с.
2. Наумов Б.М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості / Б.М. Наумов. – Харків, 1998. – 255 с.
3. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / [В.П. Андрющенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремінський, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий] . – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.

4. Новиков С.П. Применение новых информационных технологий в образовательном процессе / С.П. Новиков // Педагогика. – 2003. – №9, – С.32-38.

5. Стрельников В.Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання / В.Ю. Стрельников. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. – Кн.1. – 295 с.

6. Титов Е.В. Формирование готовности старшекурсников к исследовательской деятельности в сфере экологии / Е.В. Титов // Педагогика, – 2003, – № 9. – С.39-41.